

Sudėjus visus neigiamus ir teigiamus aptartos knygos aspektus, belieka atsakyti į klausimą: ar vertėjo knygą leisti lietuviškai? Manychiau, kad atsakymas turėtų būti teigiamas. Viena vertus, ši knyga gana įtaigiai parodė psichoanalizės metodo galimybes (o kartu ir ribotumą) folkloro tyrimui. Mokslininko psichoanalitinis pasakų skaitymas čia netgi išėjo už simbolinės objektų, personažų ir veiksmo interpretacijos ribų. Kita vertus, leidinyje atsiskleidęs Bettelheimo išskirtinai palankus požiūris į pasakas kaip į harmoningus kūrinus, jo pateikiamos idėjos, pamąstymai padės tėvams, auginantiems mažus vaikus, apsispręsti, ar verta skaityti (sekti) jiems pasakas. Pasakų atžvilgiu skeptiškai nusiteikusiems tėvams autorius labai įtikinamai parodė, kad žiauriuose ar, atrodytų, vaikams sunkiai suvokiamuose pasakų siužetuose iš tiesų slypi gelminiai žmogaus sąmonės klodai, kurie pasitarnauja vaikams perprantant savo jausmus, susitvarkant su emocijomis, įvairiomis baimėmis, įžengiant į sudėtingą suaugusiųjų pasaulį.

O ką manyti apie plagijavimo faktą? Sakychiau, reikia sutikti su J. E. Heuserio, kurio mintimis pasinaudojo Bettelheimas, nuomone: „Visi mes plagijuojame. Aš plagijuoju. Daugybę kartų. Aš ir pats nesu tikras, ar idėjos randasi mano smegenyse, ar ateina iš kažkur kitur... Bet aš esu laimingas, kad galėjau padaryti įtaką Bruno Bettelheimui. Aš ne visada su juo sutinku, bet tai nesvarbu...“²¹

Jūratė Šlekonytė

21 Anne C. Roark. "Bettelheim Plagiarized Book Ideas, Scholar Says: Authors: The late child psychologist is accused of 'wholesale borrowing' for study of fairy tales", *Los Angeles Times*, February 07, 1991, prieiga per internetą: http://articles.latimes.com/1991-02-07/news/mn-1024_1_fairy-tales, [žiūrėta 2018-02-23].

FOLKLOR – TRADYCYJA I
WSPÓLCZESNOŚĆ, pod redakcją
Roksany Sitniewskiej, Elwiry Wilczyńskiej
i Violetty Wróblewskiej, (ser. Paralele:
Folklor – Literatura – Kultura), Toruń:
Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu
Mikołaja Kopernika, 2016. – 272 p.

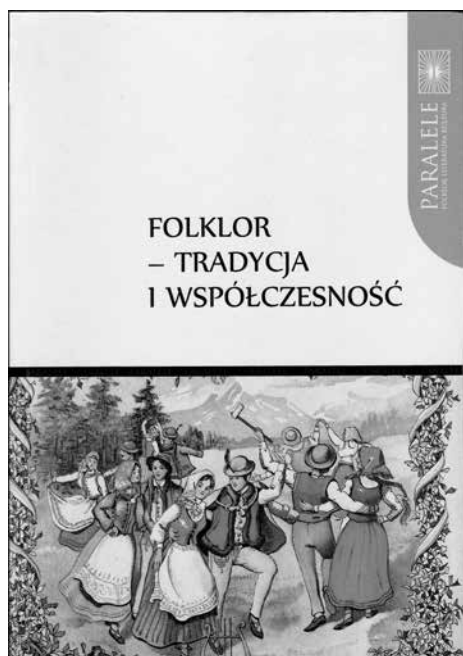
Jau devinti metai Mikalojaus Koperniko universiteto mokslinė leidykla leidžia monografijų ir straipsnių rinkinių seriją *Paralelės: folkloras – literatūra – kultūra*. Pasak leidyklos internetinės svetainės¹, šios serijos knygose skelbiami folkloristikos, literatūrologijos ir kultūrinės antropologijos monografijos ir straipsniai, atspindintys pagrindines šiuolaikinių lyginamųjų ir tarpdalykinių tyrimų tendencijas minėtų mokslo barų paribiuose. Ne taip seniai kolegas galėjome pasveikinti baigus pirmąją knygų dešimtį. Dešimtas rinkinys gana artimas lietuviškoms aktualijoms, jame šiuolaikinis folkloras analizuojamas kaip tradicinių ir nūdienos procesų samplina. Prieš keletą metų lietuvių folkloristų išleistoje kolektyvinėje monografijoje² taip pat akcentuoti senojo ir šiuolaikinio folklorinio vyksmo raidos ypatumai bei jų tarpusavio dermė, tad smalsu pažvelgti, kokios folklorinio vyksmo apraiškos aktualinamos kolegų lenkų kaip svarbios visos visuomenės ar jos grupių gyvenimui.

Rinkinyje *Folklor – tradycja i współczesność* (Folkloras – tradicija ir dabartis) yra šešiolika straipsnių³, parašytų įvairių šalies aukštųjų mokyklų specialistų, ir Violettos

1 Pagrindinis leidyklos interneto svetainės puslapis: <https://wydawnictwo.umk.pl/pl>.

2 *Homo narrans: folklorinė atmintis iš arti*: kolektyvinė monografija, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2012.

3 Aptariant bus nurodoma tik autorius, jo straipsnio pavadinimas ir puslapiai.

Wróblewskiej įvadas⁴. Autorė primena, kad nuo termino *folkloras* atsiradimo praejo šimtas šešiasdešimt metų, tačiau, pasak jos, Lenkijoje vis dar neturima aiškiai apibrėžto folkloristikos objekto, jis nevienodai suvokiamas įvairiuose kontekstuose ir skirtingose perspektyvose. Šnekamojoje kalboje folkloras dažnai tampa ne tik visos liaudies kultūros, bet ir visko, kas siejama su kaimu, sinonimu. Folkloristai tradiciškai įsivaizduojami kaip senųjų tikėjimų, pasakų ir t. t. ieškotojai, tačiau *de facto* jie susiduria su visai kitokia, naujų veiksmų suformuota kultūra. Tai nebūtinai reiškia, kad folkloristika kaip ekspansyvi tyrimų sritis išsikvėpė, – veikiau platesnis, tad ir chaotiškesnis tapo pats tiriamasis objektas. Šią situaciją atspindi ir keturi knygos skyriai: *Folkloras teorijoje ir praktikoje*, *Folkloras ir kaimo kultūros raidoje*, *Folkloras meninėje kūryboje* ir *Folkloras internete*.

.....

4 V. Wróblewska. *Folklor – tradycja i współczesność. Wprowadzenie*, p. 7–18.

Jau iš jų pavadinimų matyti, kad aptariami ne tik teoriniai, bet ir taikomieji folkloro kaip reiškinio ar kūrybos šaltinio / įrankio aspektai, svarbūs ir menotyrininkams ar kultūros darbuotojams. Trumpai juos apžvelgsime stabtelėdami prie folkloristams aktualesnių rašinių.

Teorinių problemų skyrių pradeda Tomaszas Kalniukas. Jo straipsnio⁵ objektas – mito, folkloro ir literatūros sąsajos nuo tam tikros mąstysenos iki tikrovės, kurią galime pavadinti mitine, suvokimo ir kūrimo. Pasak autoriaus, nors ir besiskirdami, mitas ir mokslas kaip dvasinių sintezių (simbolinių pasaulio vaizdų) kūrimo modeliai yra kad ir lygiateisiai, bet nelygiaverčiai. Kuo toliau nuo mito, kaip vyraujančio tam tikros grupės kultūrinio vedlio, tuo daugiau kultūros formų, ardančių pirmąją jo prasmę lauką. Vis dėlto mitus primenančių elementų dar galime rasti folklore, literatūroje, visuomeniniame ar politiniame gyvenime. Tokia situacija leidžia galvoti apie liaudiškosios mąstysenos dvilypumą. Dėl to nenuostabu, kad kultūrinis antropologinis teksto skaitymas turi senas tradicijas ir kaip etnologinio tyrimo priemonė.

Joanna Rękas tęsia diskusiją apie dažnai opoziciškai suvokiamas sąvokas *tradycinis* ir *šiuolaikinis folkloras*⁶. Autorė siekia atkreipti dėmesį į pagrindinius mokslinėje literatūroje pastebėtus prieštaravimus, kylančius iš nepakankamai apibrėžtų sąvokų

5 T. Kalniuk. *Literatura i folklor w kontekście mityczności*, p. 21–32.

6 J. Rękas. *Tradycja i współczesność – o niejednoznaczności terminologicznej w badaniach folklorystycznych*, p. 33–47. Šis tekstas yra atnaujinta ankstesnio autorės straipsnio versija: „Między współczesnością a teraźniejszością. O temporalnej dwuznaczności dyskursu folklorystycznego”, in: *105 години од раѓањемо на Јозеф Обремски*, red. E. Луческа... [et al.], Прилеп–Познањ: Институт за старословенска култура, Институт за словенска филологија, 2013, p. 155–166.

senas / tradicinis ir dabartinis / šiuolaikinis vartojimo. Problemų kelia ir dokumentuoto kūrinio priskyrimas konkrečiam gyvenimo (ne užrašymo) laikotarpiui. Situaciją komplikuoja ne vien temporalinių terminų turinys. Į apibrėžto laikinumo rėmus sunkiai įspraudžiama daugelis permanentiškų religinių ir maginių praktikų, kai kurie sakytiniai žanrai. Ši problema ypač aktuali tose šalyse, kur dar neseniai organizuotos ar tebevyksta ekspedicijos. Juk prieš keletą dešimtmečių atsiradę ar pastebėti reiškiniai patenka į tų pačių tyrėjų akiratį. Vis dėlto klausimas lieka atviras – apibendrinant teigiama, kad „kol folkloristika netaps savarankišku mokslu, o folkloristai gaivins liaudies kultūros palaikus, tol girdėsime raginimus šalinti terminologinę painiavą“. Deja, šiomis dienomis bent pirmąjį variantą įsivaizduoti taip pat sunku.

Dalis straipsnių analizuoja organizuotai vykstančius arba iš šalies remiamus reiškinius ar akcijas, tad jie praverstų besidomintiems gyvenimo istorijomis ar egodokumentais. Anna Weronika Brzezińska pasakoja apie lauko tyrimų duomenų tvarkymą vykdant projektą „Didžiosios Lenkijos⁷ liaudies kūrėjo autoportretas“ (*Portret własny wielkopolskich twórców ludowych*)⁸. Projektas įkvėptas 2014 m. Lenkijoje paskelbtų Oskaro Kolbergo metų, skatintusių, be kita ko, įamžinti ir nematerialiųjų vietinių bei regioninių bendruomenių paveldą. Projekto dalyviai domėjosi kaimo rašytojų ir poetų gyvenimu, kūryba, jų bendravimu tarpusavyje ir per kūrybinius susivienijimus. Apibendrinama medžiaga – atsakymai į klausimynus, gyvenimo istorijų pasakojimai ir kūrybos pavyzdžiai,

7 Kalbama apie Didžiosios Lenkijos vaivadiją (*wjewództwo wielkopolskie*).

8 A. W. Brzezińska. *Wywiad z twórcą ludowym – wytwarzanie dokumentacji terenowej*, p. 49–59.

jų radimosi aplinkybės, taip pat įdomesnės susitikimų detalės.

Katarzynos Orszulak-Dudkowskos straipsnis⁹ skirtas istorijų pasakojimo judėjimui (angl. *Storytelling*), suklestėjusiam apie 1960 metus daugelyje Europos šalių ir Jungtinėse Amerikos Valstijose. Jo reikšmę miestiečių gyvenimui rodo tai, kad, pajutę akivaizdžią judėjimo įtaką miestiečių savimonei, vadybos specialistai pradėjo jį taikyti edukaciniams ir net verslo reikmėms (pvz., turizmui skatinti, prekėms ir prekių ženklams reklamuoti – net tokių garsių kaip *Nike*, *Coca-Cola*, *Harley-Davidson* ar *BMW*). Šio judėjimo ypatumus Lenkijoje autorė tyrė kartu su etnologijos studentais 2012 m. Lodzėje.

Kaimiškosios kultūros skyrių pradedą Łukaszas Wróbelis pasakojimu apie Józefo Jerzy Hylzeno kelionės po Europą 1752–1754 m. dienoraščius¹⁰. Kasdieniuose keliautojo įrašuose gausu regioninio, etninių, religinių grupių folkloro, kuris atvykėliui lengviau pastebimas, greičiau išgirstamas ir kelia nuostabą bei susižavėjimą. Įdomu, kad taip savojo sluoksniu būtis ir kultūros detalės lieka nepastebėtos, nes yra įprastos ir kasdienės. Pasak straipsnio autoriaus, J. J. Hylzeno aprašai yra labai vertingas liudijimas, kaip lenkų bajorai suvokė nelenkišką naujųjų laikų liaudies kultūrą. Ar ne panašiai, tik vėliau, su mūsų kultūra pažindinosi svetimšaliai lietuviai dainų skelbėjai?

Kiti trys straipsniai artimesni lietuvių vykdomiems tyrimams. Elwira Wilczyńska aprašo vokiečių religinio kitoniškumo atgarsius lenkų folklore¹¹. Nemaža dėme-

9 K. Orszulak-Dudkowska. *Storytelling. O współczesnej potrzebie opowiadania w mieście*, p. 61–71.

10 Ł. Wróbel. *Obrazy europejskiej codzienności. Kultura ludowa w dzienniku podróży edukacyjnej Józefa Jerzego Hylzena z lat 1752–1754*, p. 75–88.

11 E. Wilczyńska. *Odmienność religijna Niemców w świetle źródeł folklorystycznych*, p. 89–103.

sio skiriama Martino Lutherio kaip velnio vaiko įvaizdžiui ir parademoniškam kitatikių būdai atskleisti. E. Wilczyńska nuomone, nors vokiečio eretiko įvaizdis į kaimiškąją kultūrą atėjo iš diduomenės, jis prigijo gana lengvai ir taip giliai įsišaknijo, kad net švedų antplūdžio barbariškumas ar totorių išpuoliai priskiriami liuteronams, laikomiems lenkų tikėjimo priešais.

Kitoniškais, bendruomenės nariais netapusiais taip pat laikomi negyvagimiai ir nekrikštyti mirę kūdikiai. Priešlaikinė mirtis, kaip ir savižudybė, demonizuojama daugelio kraštų liaudies tikėjimuose. Tai lemia kitokius ne laiku išėjusiųjų šarvojimo bei laidojimo papročius ir specifinių gyvųjų elgesį po jų laidotuvių. Konkrečių tradicijos suformuotų laikysenos modelių kultūrinės motyvacijos lenkų folklore komentuoja Olga Zadurska¹².

Dar viena lietuviška paralelė – vestuvių papročiuose. Pasiremama apeigos, vadinamos *oczepiny*¹³, pavyzdžiu, Roksana Sitniewska aprašo lenkų vestuvių ritualo pokyčius¹⁴. Peržiūrėjusi ir pakomentavusi nemenką pluoštą spausdintos medžiagos, autorė daro išvadą, kad šiuolaikinių vestuvių ceremonija jau prarado pirminę apeigos prasmę ir dabar jai tenka visai kitos funkcijos. Greičiau tai kiek sentimentali pramoga visiems svečiams, o ne merginos pėrėjimo į ištekėjusios moters statusą žymuo.

Dar keturiuose straipsniuose apžvelgiama profesionalių menininkų veikla ar jos rezultatai – kaimo įvaizdis lenkų kino kronikoje¹⁵, menininko ar kolektyvo kon-

certinio repertuaro atrankos kriterijai¹⁶. Folkloras taip pat aptariamas kaip socialistinės Lenkijos laikotarpio drabužių modeliotojų atspirties platforma¹⁷.

Paskutiniame skyriuje analizuojamos folkloro apraiškos internete. Šioje serijoje jau būta ištisai tam skirtų knygų¹⁸, tad keturis čia skelbiamus tekstus galime laikyti pradėtų darbų tęsiniumi. Atsargus skyriaus pavadinimas neteigia, kad jame bus kalbama vien tiktai apie interneto folklorą. Kai kuriais atvejais iš tikrųjų kalbama apie realaus gyvenimo ir realių įvykių ar veikų atspindžius virtualioje erdvėje. Emilija Wieczorkowska pasakoja, kaip į modernias ryšio technologijas perkeliamos senos ar kuriamos naujos pamaldumo formos¹⁹. Galbūt daugelį jų galime pavadinti popkultūrinėmis manipuliacijomis, tačiau reiškinio turinys nepaneigia fakto egzistavimo. Antai feisbuko sistemoje sukurta Jėzaus sekėjų paskyra, siuntinėjamos „SMS iš dangaus“, o išmaniuosiuose telefonuose siūloma įsidiegti tam tikrų maldų programėles, kurios primintų meldimosi laiką ir pateiktų tam momentui tinkamą tekstą. Prisimindama Jerzy Bartmińskiego

16 D. Sołęga. *Rekonstrukcje folkloru muzycznego w Polsce. Kryteria doboru repertuaru*, p. 177.

17 E. Fabiańska-Jelińska, W. Nowak. *Folklor jako źródło inspiracji polskich kompozytorów muzyki współczesnej*, p. 179–186; M. Pasewicz-Rybicka. *Ludowość w modzie. Inspiracje folklorem i swojskością wśród polskich projektantów z okresu PRL*, p. 187–206.

18 *Folklor w dobie Internetu*, pod redakcją Gabrieli Gańczaryk i Piotra Grochowskiego, (ser. *Paralele: Folklor – Literatura – Kultura*), Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2009; *Netlor. Wiedza cyfrowej tubylców*, pod redakcją Piotra Grochowskiego, (ser. *Paralele: Folklor – Literatura – Kultura*), Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2013.

19 E. Wieczorkowska. *Religijność potoczna (wczoraj i) dziś. Internet jako nowy „teren” badaczy folkloru*, p. 209–220.

12 O. Zadurska. „Niedonoski” i „niechrzczeńcy”. *W kręgu ludowych wyobrażeń o spędzonych płodach i dzieciach zmarłych bez chrztu*, p. 105–122.

13 Lietuvoje tai atitinka gaubtuves.

14 R. Sitniewska. *Przemiany ludowego obrzędu weselnego na przykładzie oczepin*, p. 123–142.

15 S. Kołos. *O szczęśliwym to chłopie opowieść. Obraz wsi w Polskiej Kronice Filmowej*, p. 143–155.

teiginį, kad „folkloro christianizacija sukelia dalinę krikščionybės folklorizaciją“, E. Wieczorkowska svarsto, ar neatėjo laikas šalia krikščionybės folklorizacijos paminėti ir jos *netlorizaciją*. Tokiu savo sukurtu terminu autorė įvardija ko nors įtraukimą į internetinio tinklo kūrybos (angl. *netlore*) sferą.

Piotras Malczyński, pasiremdamas 2012 m. vykusio Europos futbolo čempionato išprovokuota ir į internetą sukelta medžiaga, rašo apie vizualinę lenkų futbolo sirgalių nacionalizmo raišką²⁰. Analizei autoriaus pasirinkti pramoginiuose tinklalapiuose *Demotywatory.pl*, *Kwejk.pl* ir *Jebzdidy.pl* rasti demotyvatoriai. Juos apibendrinamas P. Malczyński teigia, jog čempionato metu bendro tikslo vienijama internautų kūryba suaktyvino ne tik grupinę (*mes* ir *mūsų*), bet ir tautinę savimonę, vėl prikeldama kai kuriuos nacionalistinio tikrovės suvokimo stereotipus.

Paulina Tchurzevska nagrinėja nostalgiskus internautų prisiminimus apie Lenkijos Liaudies Respubliką²¹. Jos medžiagos šaltiniai – feisbuko bendruomenės narių paskyros ir moderuojamos svetainės, kai kurios – komercinio pobūdžio, tačiau, pasak autorės, kartu paimtos, jos puikiai atspindi dalies visuomenės požiūrį į tą epochą. P. Tchurzevska teigia, kad Lenkijos Liaudies Respublika yra tapusi kultūrinio paveldo dalimi ir iš jo dabar imama tai, kas kelia geriausius prisiminimus, tačiau tuo internautų aktyvumas ir baigiasi.

Realios ir virtualios tikrovės sankirtas internete iliustruoja Lodzės miesto grafičių

tyrimas, atliktas Annos Natalios Kmieć²². Jam pasitelkti dviejų piešėjų, pasivadariusių Haikupsycholu ir Janu III Waza, darbai. Pasak autorės, Lodzėje itin gausu grafičių, jie tapę neatsiejama miesto tikrovės dalimi. Grafičiai sukuria visiškai kitokį erdvės, iš kurios iškyla menininkas, kuriantis savotišką matricą, pojūtį, iš jos galime daug sužinoti apie miesto gyventojus ir jų kultūrą.

Tokia dešimtosios knygos straipsnių panorama. Kone visuose straipsniuose pabrėžiamas bendruomeninis analizuojamų objektų pobūdis, neretai išplaukiantis už vietinės ar regioninės bendruomenės ribų. Pasak leidinio rengėjų, kol žmogus jaus poreikį kokiai nors bendrijai, kurioje galėtų dalytis savo aistromis ir pažiūromis į gyvenimą, tol rasis kultūrinės erdvės, kuriose tarptų folkloras, ir šiame kontekste belieka prisiminti Stefano Czarnowskio frazę, kad folkloras nėra vien tradicija, tai ir tvirtas, integralus šiuolaikinės kultūros komponentas.

Povilas Krikščiūnas

20 P. Malczyński. *Euro na kwejku. Nacionalizm w piłkarskim wydaniu w folklorze internetowym*, p. 221–240.

21 P. Tchurzevska. *Mamy coś swojego, w stu procentach polskiego, czyli tęsknota za PRL-em jako zjawisko folkloru internetowego*, p. 241–255.

22 A. N. Kmieć. *Działalność graficzna Haikupsychola i Jana III Wazy z Łodzi – folklor miejski w przestrzeni wirtualnej i realnej*, p. 257–269.